

NOVELISTIČKI ZAPIS »POTROŠENOG ŽIVOTA«

Eta Rehak, *Potrošeni životi*
Matica hrvatska, Dubrovnik 2002.

Spisateljica Eta Rehak, poznata je svojim esejističko-kritičkim istupima, i dvjema knjigama proze: *Darovi Mnemosyne*, za koju će autorica reći da nije »ni pismo, ni dnevnik ni priča«, zatim romaneskna kompozicija *Preobrazbe potonule uljanice*. Dojmljiva je to, pretežno autobiografska naracija, koja govori o djetinjstvu, odrastanju i sazrijevanju. Autorica je pronašla zanimljivu temu i prikazala je u adekvatnoj obradbi, skladnom mjerom ukusa i stila. Djelu *Potrošeni životi*, o kojem govorimo, pristupila je zrelo, svjesna doživljavanja koje valja oblikovati: »Treba pisati«, reći će u noveli »Livija«, oprastajući se od života. »Treba sve te nedovršene priče nadopuniti, zaokružiti, dati im puni sadržaj. I one kojima poznaje tek neki naoko nevažan detalj. I one kojima zna samo kraj, ili pak sasvim običan i sasvim nezanimljiv početak«.

Knjiga donosi devet novela. »Ingeborgino vrijeme«, »Veronikine tjeskobe«, »Život sa strancem«, »Opaka ljubav«, »Kako se Livija oprastala od života«, »Nevoljena«, »Izoldino putovanje«, »Rokovnik tete Fernande«, »Zašto je Monika htjela počiniti samoubojstvo?«

Moglo bi se figurativno reći da su priče »ženske«, da je to život gledan iz kuta naratorice. U stvari, taj pogled otkriva one

univerzalne, zamršene odnose između žene i muškarca, u ljubavi, u braku. Istaknute su različitosti u traženju punog smisla života: traganje za istinskom ljubavi, nasuprot njezinu kaljanju i razvrgnuću. Čovjekova želja za razumijevanjem i bliskošću s drugima, nasuprot osjećanju duboke odijeljenosti i samoće. Takvi tematski poticaji daju autorici mogućnost da razvije složenu strukturu novele («Izoldino putovanje», «Zašto je Monika htjela počiniti samoubojstvo?»). Sve je uvijek u dvojnosti: svaki lik ima svoj sjaj i tamu, snagu i slabost. Jedna od osobina tih priča njihova je naglašena sumornost: život mučan i težak, življen u teškim okolnostima. U priči »Život sa strancem« Aurelija susreće Stranca, koji je oženjen, ima i djecu, a zaljubljuje se u Aureliju. Njezin život počinje jednog predvečerja, na morskim obalnim stijenama. Sve što je Aurelija dotad doživjela bilo je priprava za ovo: za ovaj isjeckani život, od zagrljaja do zagrljaja. Počelo je kao nesmotrena pogreška, a bez nje ne bi bilo ništa od ljepote iščekivanih sastanaka, ali i rastanaka, koji nisu lišeni boli. Paradoksalno, pogreška je bila uvjet njezinoj sreći, *životu sa strancem*, baš kao što je ranije autorica priznala u pjesmi »Maske«, iz 1954.

»Uvijek su dvije: / jedna koja plače / i jedna koja se smije«.

Dvojna optika naracije česta je kod Ete Rehak. S jedne strane dominira aktantica, svojim dubokim razočaranjima koja zahtijevaju odluku i raskid. S druge, pritisak konzervativnih, licemjerno-patrijarhalnih odnosa u vlastitoj obitelji, ali i kod susjeda: u društvu, u sredini u kojoj živi, u Gradu.

Priča »Kako se Livija opraštala od života«, razlikuje se refleksijama koje zadiru u problem stvaranja. Junakinja je teško bolesna, noge su joj zahvaćene gangrenom, prikovana je uz postelju, s jedinom željom da umre što prije. Obogaljena, žudno očekuje smrt. Zahtijeva od djece da se ne muče s njom, da je smjeste u stacionar, ne bi li tako »nagovorila« smrt da što prije dođe. Očekujući kraj, preispituje protekli život; svoj čudan

odnos prema Jasenu. Njega više nema. Razišli su se. A ona osjeća neodoljivu potrebu, gotovo dužnost da ostavi trag pišući o sebi i njemu. »Priča o Jasenu sama će se ispuniti i zaokružiti iz priča o [...] dvjema ženama«... Spisateljica odaje kako nastaju njezini tekstovi, koji su im poticaji i kako – ispričani – postaju emblem: »A njoj se samo žuri da napiše sve te storije. Ona zna: čim ih završi, bit će to za njezine gangrenom zahvaćene noge znak da je vrijeme isteklo i da ne treba više ništa čekati.«

Priča uvijek ima svoje vrijeme, i valja ga iznenaditi u pravi čas. Sve novele u ovoj knjizi kao da su i nastale u čekanju prvog trenutka kad ih valja ispričovijedati.

Višestruko je zanimljiva u tom pogledu najdulja proza »Rokovnik tete Fernande«. Ostale kao da imaju točno odmjerenu dužinu i pokoravaju se nekom predodređenom zakonu rađanja i trajanja. Ova je osobita. Ima dvije protagonistice, kojima se uskoro pridružuje »treća«. Naime, dnevnik tete Fernande konstituira njezin novi, drugi lik, svima dotada nepoznat. Zato naratorica i posve drugačije preuzima obvezu oblikovanja svojih aktantica.

Novela počinje od kraja i njezin razvoj teče u odmjerenom prepletanju događaja, koji su bili, i ovih koji su sada.

»Valentinu su telefonski obavijestili da je teta Fernanda umrla.«

Zahvalnom je ljubavlju Valentina bila vezana uz tetu Fernandu. Sada, dok u rukama drži rokovnik tetinih zapisa, ona obnavlja slike zajedničkog života, svjesna Ferdinandine dobrote, ali i sposobnosti, snage kojom se uspjela izdići iznad vlastite nesreće. Čitanje dnevnika način je kojim priča ostvaruje svoju uspjelu arhitekturu, a njen se sadržaj (za Valentinu, kao i za čitatelja) pretvara u životnu pouku.

Složeno je profiliran lik tete Fernande. Podvojenost je njezina bitna značajka. Prebire Valentina svoja sjećanja, a tetin Dnevnik iscertava joj drugačije biće. Jedno je ono mirno,

brizno, susretljivo lice, koje je Valentina doživljavala neposredno, iz bliza, za života, drugo je ovo daleko i nesretno, koje se u cijelosti otkriva poslije smrti. Upoznala je tako osobu, koja je imala hrabrosti da se odupre društvenim tabuima i licemjerju, da se bori za slobodu vlastitih čuvstava. Za uzvrat, teta stoji pred Valentinom danas, velika, uspravna, bez obzira na udarce i poniženja kojima je Fernanda bivala izvrgnuta. Sve što piše, reći će teta, i »optužba je i obrana«. Život nije samo »jedna izgubljena igra.« Tetina ispovijed preobrazila je, i podigla Valentinu. Naučila je »da je nasilje, bilo tjelesno ili duševno, najteži zločin koji čovjek čovjeku može učiniti«.

S tom spoznajom pošla je Valentina dalje u život.

»Zašto je Monika htjela počiniti samoubojstvo?« »Ne hodaj krivo! Idemo opet: Jedan, dva, izbaci stopala, jedan dva... U što gledaš? Na što misliš?... Zabrane! Same zabrane: Ne hodaj krivo... Ne plači!...«

I sada je isto! »Sjedi tu, puši, pije viski«. Misli o potrebi za smrću. Zapravo, Monike više i nema. Sažela je život i odlučila nestati. Autorica postepeno otkriva razloge Monikina dubokog beznada, psihološki uvjerljivo, vrsnim detaljima nijansira njenu želju da se ubije. Razotkriven je i strah da to neće moći izvesti. Tekst je analitičan: odlikuje se uvjerljivim meditacijama o dubini ponora što se otvorio između Monikinih želja, očekivanja i krutosti zbilje u kojoj se baš ništa nije ostvarilo. Okvirna novela, dobro razrađena, jednostavni prijelazi, brze interpolacije slika prošlosti i sadašnjosti. Iznijansirana su stanja glavnog lika od osjećaja beznada, izgubljenosti, do pomirenja s usudom života. Zato rasplet samo naoko iznenađuje. Hladni zrak s otvorenog prozora »bljedahno svjetlo zore«, zadržat će Moniku u odluci da se muči, ali i da traje dalje.

U »Izoldinu putovanju« Eta Rehak ušla je u razmišljanje o vremenu, u tradiciji šegedinovske novelistike, o kojoj je meritorno pisala.

»A vrijeme? Što je vrijeme? Opet jedna mutna kategorija, kojoj su ljudi izmislili vrijednost i smisao.«

Autorica hoće da tu »kategoriju« razbistri, i sebi i čitateljima, novom pričom o Izoldi i Tristanu. Junakinja poduzima put do »druge obale«, gdje je – nada se – na grobu Tristanovu čeka i jedan od mogućih odgovora o ljubavi i smislu ljudskog trajanja.

»Mogla bi se (Izolda) pitati jesu li sva njezina prethodna putovanja imala smisla. Bez sumnje značila su njezin život, pa prema tome imala su pun smisao. [...] Sve te godine zanemarivala je samo jednu činjenicu: da će jednom jedno putovanje biti i posljednje.«

I ovdje, kao i u većini tekstova, Eta Rehak odvijanje priče povjerava uspjelim postupcima: objektivnoj naraciji i deskripciji (priprema za put, spremanje kofera, oblačenje, opisi ljudi na brodu, u vlaku), pa rijetkim, a pogođenim dijalozima (s majkom, s Tristanom, sa portirom u hotelu), a najviše sjećanjima, ispovijedima. Posebnu pozornost plijeni završna sekvenca – lirska *coda* – u kojoj pričanje za tren napušta realnost i povjerava se fantastici koja, *na groblju*, među cvjetnim stazama, ima simboličnu vrijednost. Znači bijeg od teškog, neskladnog života i svijeta. Da prikaže Izoldino duševno stanje koje varira između nade i očajanja, autorica poseže za sigurnim intermedijalnim asocijacijama: srednjovjekovna legenda o Tristanu i Izoldi. Matkovićeva »Ranjena ptica«, i *Krik* Eduarda Muncha. Izolda je, susrećući se s Tristanom, a živeći na udaljenosti, upoznala i ranjivost leta ljubavi i bolnu bezglasnost krika.

»Pa kao da je i sama ušla u tu sliku, poistovjećujući se s njom, više nije živo biće već samo krik bez glasa, krik tako bezglasan, još strašniji nego glas sam.«

Naracija uzbudljive lirske i dramatične priče odvija se oslonom na proznu tradiciju. Ponajprije, imena protagonista priče: »njezino« i »njegovo«. Ako ju je On nazvao Izoldom, onda

će njezin zbiljski Veselko zasigurno postati Tristan (Tugomil). Kontrastna metaforika anticipacija je tragičnog kraja. Put, putovanje, kao provedbeni motiv u razvoju radnje, siguran je arhetipski topos. Od Augustinova vremena, ljudsko je življenje doista putovanje, *peregrinatio*. Ono govori o udaljenosti i razdvojenosti. U njega su uključeni i dolasci i odlasci, bolje rečeno dolaženja i vraćanja. Put nije jednosmjernan. Uvijek postoje bar dva, suprotstavljena kretanja. Izolda ide na put da »dosegne« Tristana, da na »drugoj obali« pronađe njegov grob. Možda je to zbiljska druga strana Jadrana, a više od toga, to je transcendirana, druga obala života. Smrt.

Došavši u luku, Izolda će se ukrcati na golemi trajekt, koji – stvarno i metaforički – vodi na drugu obalu. Brod je raskošno osvjetljen, no Izoldin se pogled zaustavio na prijetećoj tami otvorene utrobe broda. Slika je gotovo naturalistički oblikovana. Takav prizor, da parafraziramo Maxa Blacka, mogao bi »pomoći u objašnjenju mišljenja« naratorice o krupnom neskladu životnih pojava. Podudaran je s Izoldinim sjećanjem na djetinjstvo: operaciju krajnika, i teške, tamne bolničke dane: a još više na predodžbu o grobu Tristanovu, za kojim je krenula u potragu. Veći dio novele izveden je u sukobu svjetla i mraka. Izoldi se čini da u toj igri svjetlosti i tame uskomešane putnike na brodu vidi kao leptire u vlasti svjetiljke: krila će im sagorjeti, san se neće ispuniti.

I sada, pitati: ima li to putovanje smisla isto je tako suvišno kao pitati jesu li smisao imala Izoldina i Tristanova bezbrojna putovanja. Znala je: jednoga će dana doći ono konačno. Evo ga, došlo je. Sad je važno reći »njegov« grob.

Zuri grobljem, tražeći staze: »Jorgovana, Ljubica, Perunika«, ali puteljka Ruža još nema. Umorila se, a onda ugledala »stazu Nevena« i pomislila: »To mora biti tu«, da, njegov grob. U sumaglici predvečerja nazirala se u daljini pojava:

»...čuvar, pomisli... Gotovo trčeći približavala se čovjeku u tamnom odijelu, koji ju je, činilo se, mašući rukom, požurivao. Naslonjen na krila kamenog anđela, s crvenom ružom u zapučku, Tristan ju je s nestrpljenjem čekao«.

Natprirodnom susretu, kojim je stvarnost dokinuta, nije potrebna eksplikacija naratora.

»Druga obala« – zapravo i jedna i druga – dosegnute su.

Proza »Izoldino putovanje« može se povezati sa završnim dijelom ranije knjige *Preobrazbe potonule uljanice*, s »Njegovim pogrebom«, ne toliko po ambijentu groblja, koliko po emocionalnom odnosu naratora prema tematici. Ona kao da je upila i razvila dalje neka zapletena sjećanja iz drugih novela knjige. Naprimjer: »Život sa Strancem«, pa donekle i »Veronikine tjeskobe«...

Rukopis Ete Rehak nije posve lišen ironijskog, pa ni grotesknog diskursa (Monikin samorazgovor kojim odgađa svoj naum da se ubije: ili vulgarni istup napadno odjevene žene koja u vlaku zabavlja društvo svojim »pobjedama u ljubavi«.) Uspjela naracija prepoznatljiva je i u refleksivnim dionicama, osjetljivim lirskim pasażima pa neočekivanim, ali efektnim raspletima, kao što je u noveli »Izoldino putovanje«.

Knjiga Ete Rehak premjerava vrijednosti života, ljubavi i dobrote, prijateljstva i iskrenosti... O tome impresivno razmišlja i uvjerljivim stilom piše.